

tet var et mer tydelig trekk i lokalsamfunnet enn brudd. Embetsmennene styrte lokalsamfunnet som før, og det tok lang tid – til godt utpå 1800-tallet – før mange av de endringene som har stor betydning for folk flest, slo inn med betydelig kraft.

Tore Pryzers bok er en studie på individnivå av bøndene og andre som sto bak valget av eidsvollsmennene fra Oppland. Den er nyskapende og gir innsikt i viktige nettverk og politiske prosesser i én region. En skulle gjerne ha visst hvordan Pryzers funn kan passe med tilsvarende undersøkelser i andre fylker og regioner som på den tiden var mer preget av urbanisering og andre økonomiske og sosiale forhold enn Oppland. Mitt håp er at denne boka og andre historiske undersøkelser vil inspirere til slike studier – også etter at jubileumsåret er omme.

Knut Sprauten

Øystein Rian, *Sensuren i Danmark-Norge: vilkårene for offentlige ytringer 1536–1814* (Oslo: Universitetsforlaget, 2014). 713 pp.

Censur er nøglebegrebet i bogens tittel, men det er undertitlen, som mere præcist indrammer emnet for Øystein Rians store bog. Ifølge lovgivningen efter reformationen måtte intet trykkes, før det havde været forelagt universitetet i København til censur og godkendelse. Denne forhåndscensur var central, men censuren var ikke alene om at bestemme vilkårene for offentlige ytringer i den lange periode, som Øystein Rian tager under behandling: fra reformationen til den dansk-norske helstats opløsning. 'Ordmagten' kalder han netværket af styringsinstrumenter, som regulerede og kontrollerede den offentlige brug af ord, skrift og først og fremmest tryk.

Værket spænder over 16 kapitler, som på forskellig måde forbinder kronologiske og te-

matiske fremstillinger. Efter en præsentation af Øystein Rians historiografiske kontekst følger en kort diskussion af vilkårene for offentlighed i europæisk perspektiv. Censuren i Danmark-Norge undersøges på baggrund af en generel præsentation af det politiske systems kontinuitet og dets forandringer i perioden. Myndighedernes kontrol af det trykte ord var integreret i hele bogtrykkets kommunikationskredsløb, hvilket Øystein Rian klarlægger i en gennemgang af bogtryk og boghandel i København. Avisernes vilkår analyseres i både Danmark og Norge. At norske forhold står til særlig undersøgelse er en modvægt over for den traditionelle vægtfordeling i periodens dansk-norske historieskrivning. Hertil kommer en række tematiske kapitler om kontrollen med og konflikter om teologiske tekster og religiøse strømninger samt religiøse grupper, hvor der er et særligt fokus på haugianerne. En undersøgelse af historieskrivningen i enevældens lænker afslutter disse temaer. Øystein Rian går også bag om vilkårene for offentlige ytringer ved at undersøge undersåtternes bønsskrivelser og klageskrivelser – supplikssystemet – og adgangen til at ytre sig gennem statens bureaukratiske institutioner. Til slut konkluderes på ordmagtens massive ensretning og ensretningens lange virkningshistorie i kapitlet "Den tunge arven".

Øystein Rian har skrevet en imponerende detaljerig og dog sammenfattende historisk syntese, hvor de overordnede problemformuleringer ikke tabes af syne på noget tidspunkt: "Opmærksomheden vil særlig være rettet mot det staten gjorde for å holde på sitt hegemoni. Dette måtte gjøres i form av en disiplinering, både i stort of smått: Kontroll og mikrokontroll vil derfor være tema for min framstilling – derfor er det også berettiget å ta i bruk et begrep som ensretning" (s. 63). Dette blik spærrer imidlertid undervejs i diskussionen af de mange emneområder flere gange for andre mulige synsvinkler og spørgsmål. Således kan kapitlet om "Københavns bokregime" tages frem

til diskussion: Øystein Rians tætte læsning af kancelliets brevbøger dokumenterer centralmagtens styring af bogtrykkernes og boghandlernes privilegier til udgivelse og trykning, men var privilegier alene et styringsinstrument mellem stat og bogmarked, således som man får opfattelsen i Øystein Rians fremstilling? Det er hævet over tvivl, at privilegiesystemet var en form for magtudøvelse, men interesserne bag privilegierne var flerstrengede. Privilegiet gav indehaveren ret til at forfølge eftertryk. Selv om en bog havde kongeligt privilegium udkom den ofte på bogtrykkerens egen bekostning, og et eftertryk kunne ødelægge investeringen. Der var også tale om en markedsregulering bogtrykkere og boghandlere imellem, før nogen havde tænkt tanken om 'copyright', og det var muligt at trykke og udgive bøger uden kongeligt privilegium.

På samme måde kunne Øystein Rians fremstilling af kontrollen med bogmarkedet og bogimporten ideelt set være mere nuanceret. Ordmagten herskede tungere over det dansk-norske kommunikationskredsløb end over de fremmedsprogede bøger, som i stort tal blev markedsført i boghandlernes kataloger. Bogimporten skulle i princippet kontrolleres af universitetet, men der var forskel på bogmarkedets læsere – hvem der kunne læse hvad. Samtidig blev et bredt udsnit af europæisk litteratur omtalt og præsenteret i *Københavns Lærde Efterretninger* og andre tidsskrifter gennem hele 1700-tallet, og denne europæiske orientering kunne fremhæves over for kontrollen af dansk-norske skrifter. Det er væsentligt og konsekvent, at magtperspektivet gennemtrænger hele fremstillingen, men magtens interesser og mulige indre konflikter kunne nuancere den 'kongelige hydra', som hersker på bogens historiske scene.

Universitetets professorer varetog forhåndscensuren indtil 1770. Herefter inddrog spørgsmål om censur og genindførelse af forhåndscensur ikke længere universitetet. Kontrollen blev til en myndighedsopgave, som på

forskellige måder vedrørte politi, kancelli og domstole. Dette skifte fra en tidligmoderne til en moderne censur og kontrol kunne rejse spørgsmålet, om censuren og kontrollen også skiftede karakter.

Det lykkes Øystein Rian at give en fremstilling af offentlighedens historie i dansk-norsk perspektiv, som ikke er set siden Edvard Holm. I de historiografiske traditioner efter Edvard Holm, som Øystein Rian redegør for, er det værd at fæstne sig ved Jens Arup Seips meget indflydelsesrige arbejde fra 1958: *Teorien om det opinionsstyrte enevælde* – en teori, som har præget mange 1700-talsstudier i Norden.

Øystein Rian har ret i, at receptionen af Seip ofte har udeladt 'teorien' og efterladt 'den opinionsstyrte enevælde' som en historisk realitet. Det er en væsentlig kritik af receptionshistorien, at samtidens og eftertidens opfattelse af, at magten var og burde være opinionsstyret, er noget andet end accepten af teorien som styreform. Øystein Rian forsvarer Seip mod denne receptionshistorie, men når han 600 sider længere fremme i bogen i det konkluderende kapitel 16 skriver, at "Danmark-Norge havde ikke et opinionsstyrt enevælde, men en enevoldsstyrt opinion", kaster han nuancerne bort og giver teorien om den opinionsstyrte enevælde nådesstødet som ren kosmetik.

Det kan diskuteres om stat og opinion før 1814 stod over for hinanden, således som det er tilfældet i Jens Arup Seips og Øystein Rians teorier. Hvorledes var opinion og styre forbundet, når det opinionsdannende aristokrati og embedsborgerskab i meget høj grad var integreret i staten? Kongemagtens 'hydra' fremstår som en isoleret magtfaktor, hvor de sammensatte og til tider modsatrettede interesser i opinionen og magtudøvelsen forsvinder i Øystein Rians fremstilling.

Øystein Rian ønsker at skabe debat og ruske op i dansk og ikke mindst norsk historieskrivning om den dansk-norske kongemagt og enevælde, og bogen er båret af stor harme

over 'den fjerne kongemagts' repressive ensretning af rigerne generelt og af Norge specielt. "De fleste bliver mer forsigtige med åra, jeg har gått den motsatte vei", skriver Øystein Rian i forordet. Resultatet er en stor, relevant, velskrevet og medrivende bog, som med garanti vil stimulere fortsat diskussion om censur, ytringsfrihed og offentlighedens væsen og vilkår.

Henrik Horstbøll

Erling Sandmo, *Tid for historie* (Oslo: Universitetsforlaget, 2015). 240 pp.

Den norske historiker Erling Sandmo har skrevet "en bok om historiske spørsmål", som undertitlen på bogen siger. Der er tale om en historiografisk oversigt over historieskrivningens historie fra antikken til i dag, men som undertitlen indikerer, er det ikke alene en gennemgang af centrale værker, men også en mere problemstyret fremstilling, der behandler de særlige historiske problemer, som forskellige tiders historieskrivning har baksat med. Den græske historieskrivning rejser således spørgsmålet om "vi" og "dem", de overlegne grækere og de underlegne barbarer og et fokus på konflikter og modsætninger. Det er den historiografiske arv fra de græske historieskrivere.

Middelalderens historieskrivning er i første række en kristen historieskrivning med biblen som grundlagstekst. Kristendommen satte tid på dagsordenen, tid i forstanden den tid, som lå mellem skabelsen og dommedag. Mens begyndelsen var givet, var afslutningen ikke, men den var det mål, historien bevægede sig i retning af. Historien blev brugt til at tage forvarsler om fremtiden, den havde en direkte anvendelighed. Til gengæld var middelalderhistorikerne hverken interesserede i fortiden i sig selv, at forstå personer i historisk kontekst – samtidens personer adskilte sig ikke fra for-

tidens – eller om de beretninger, de byggede deres fortællinger på, var sandfærdige eller ej.

Renæssancens historieskrivning kendetegnes dels ved brugen af tekstkritiske metoder, dels ved en grundlæggende historisering. Antikken, det som genfødslen omhandlede, blev på en gang gjort nærværende som forbillede og bragt på afstand som en historisk epoke. Machiavelli viste i sin historie om Firenze, at de antikke forklaringsmodeller havde deres begrænsning, og at byens sociale og politiske konflikter også måtte inddrages. Machiavelli tog romersk historieskrivning som forbillede samtidig med han sprængte den ramme, som blandt andet Titus Livius havde sat. Lorenzo Valla viste at det Konstantiske Gavebrev var et falsum, og at teksten kunne historiseres som værende skrevet på et bestemt tidspunkt og var præget af det. Fremtiden blev åben, og Jean Bodin kritiserede samtidig historiskrivning, som betjente sig af biblens kronologi, for at være forældet og ud af trit med den viden om verden opdagelsen af den nye verden gav.

Oplysningstidens historieskrivning handler om fremskridtstænkning, ideer om en fase-delt lovmæssige udvikling og forestillinger om sammenhængen mellem klima og folkekarakter og for universalhistorien. Universalhistorie lå også til grund for Herders universelle teori om, at verden er inddelt i nationer eller folk, og at alle folk er forskellige fra hinanden i kraft af deres forskellige sprog og historie. Herders værk blev en grundlagstekst for 1800-tallets romantik og nationale tænkning. Og for den moderne historieskrivning, der selvfølgelig introduceres med Ranke. Historikerens opgave var ikke at dømme fortiden med henblik på fremtiden, men blot at vise fortiden, som den var. Historikeren skal ikke fordømme, men forstå, hendes opgave er ikke at tage varsler om fremtiden, men at rekonstruere fortiden som den var på grundlag af kildekritiske prøvede kilder, og at forstå historiske epoker i deres egen ret.